

Սոկրատ Խանյան

Բանալի բառեր՝ Արմեն Արամյան, Հակոբ Գույումձյան, բանաստեղծ, ասմունքող, Բեյրութ, «Հոգեհատոր», «Հակոբ Գույումձյանի արվեստը»:

Սեղանիս Արմեն Արամյանի «Հոգեհատոր [1]» ժողովածուն է, որն ինձ է նվիրել կրտսեր գրչեղբայրս՝ Ռոբերտ Եսայանը: Մինչև այդ, ես գիտեի, բեյրութցի մի տաղանդավոր ասմունքողի՝ Հակոբ Գույումձյանին, գրել էի նրա արվեստը ներկայացնող ժողովածուի առաջաբանը՝ «Հայոց սրտերն իրար միացնող ասմունքի վարպետը» վերնագրով: Նրանում նշել էի, որ աշխարհասփյուռ հայության բազմաթիվ արվեստագետներ հիացմունքով են ունկնդրել ու արտահայտել իրենց բարձր կարծիքը Հակոբի ճարտասանական արվեստի մասին, նրան դասելով Վլադիմիր Աբաջյանի, Ազատ Գասպարյանի, Սարգիս Նաջարյանի և մյուս հայ տաղանդավոր ասմունքողների շարքը: Գիտեի, որ նրա շրթերից հնչել և այսօր էլ հնչում են Սայաթ-Նովայի, Եղիշե Չարենցի, Պարույր Սևակի, Համո Սահյանի, Վահան Թեքեյանի, Գևորգ Էմինի, Սիվա Կապուտիկյանի, Վահագն Ղափյանի, Ռազմիկ Ղափյանի և այլ ականավոր բանաստեղծների բազմերանգ ստեղծագործությունները: Սակայն չգիտեի, որ «Հոգեհատոր» գրքի հեղինակ, բանաստեղծ Արմեն Արամյանը հենց ինքը՝ ասմունքող Հակոբ Գույումձյանն է:

Բացելով գիրքը՝ կազմի առաջին էջի վրա երիտասարդ բանաստեղծի խոհուն լուսանկարի տակ համառոտ խոսքը կարդացի. «Բուն անունով՝ Հակոբ Գույումձյան: Ծնած եմ 1944-ին, Լիբանան: Ազգային Աբգարյան և Վահան Թեքեյան նախակրթարաններից հետո երկրորդական ուսումնա շարունակած եմ Հ.Բ.Ը. Միության Հովակիմյան-Մանուկյան վարժարանում: Բարձրագույն կրթությունս ճարտարապետության մեջ ուսած եմ Երևան, արևելահայերեն գրելուս զլիսավոր պատճառներից մեկը: Բանաստեղծություններիս այս «Հոգեհատորը» տպագրվում է առաջին անգամ և սա է իմ առաջնեկը»:

Ստույի թևելով Բեյրութ՝ կրկին ու կրկին սիրտս տրոպեց մեկ՝ ցավի զգացումով՝ առնչված Հայոց ցեղասպանության չմոռացվող ողբերգության հետ, որի բեկորներից է նաև Հակոբը, մյուս կողմից՝ ցավող սիրտս թրթռաց հպարտության շողարձակումով, որ հայ ժողովուրդը ի հեճուկս մարդակեր թշնամու, վերընծյուղվեց, հառնեց, հնչեցրեց իր առասպելական ծայնը աշխարհի բոլոր ծայրերում: Եվ այդ էպոսային խոսքի մի երանգն էլ հենց «Հոգեհատոր» ժողովածուի հեղինակի ծայնն է, ծայնը Հակոբ Գույումձյանի՝ Արմեն Արամյան գրական անունով:

Հազվագյուտ են այն ստեղծագործողները, որոնց երկերից առաջնեկը բարձրածայնում է, որ աստծո կամոք ու շնորհով ծնված բանաստեղծ է նրա հեղինակը: Համարձակորեն ու հանգիստ խղճով կարող եմ ասել, որ նման ստեղծագործողներից է Արմեն Արամյանը, նույն ինքը՝ ասմունքող Հակոբ Գույումձյանը:

Գիրքը լույս է ընծայվել Բեյրութում 1981թ., երբ լրացել էր հեղինակի 32-ը, հասուն մի տարիք, որը նախ մտորում է՝ արժե՞ արդյոք բռնել այդ գործը: Ժողովածուն կարդացի՝ մի շնչով ու վերընթերցեցի, ստանալով գեղագիտական այն հաճույքը, որ պատճառում է արվեստի յուրաքանչյուր հաջող ստեղծագործություն:

³⁹ Հոդվածն ընդունվել է 25.12.17:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել ՄՄՀ հայոց լեզվի ամբիոնը:

Ավելորդ չէ ընդգծել, որ հազվադեպ երևույթ է, երբ արևմտահայերենի ներկայացուցիչն այդպիսի հաջողությամբ տիրապետում է արևելահայերենի նրբերանգներին: Այս երևույթը միաժամանակ ապացուցում է, որ արևմտահայերենի և արևելահայերենի արմատը նույնն է, նույն լեզուն է, կոնկրետ նույն ժողովրդի ստեղծած ծաղիկների բույրն ունեցող երկու ճյուղերը՝ Հայոց լեզու անունով: Կարևոր է ընդգծել հեղինակի պատկերավոր մտածողությունը, կյանքը բանաստեղծորեն ընկալելու աստծո պարզևը, ինքնատիպության հասնելու արդյունավետ ձգտումը, խոհականությունը, մարդասիրությունը, ազգային արժանապատվությունն ու նրա ցավը կրելու պատրաստականությունը, մարդկության ձակատագրի հայավարի տնտղումը, սիրո, ընտանիքի հանդեպ պատասխանատվության զգացումը և այլն:

Լրջախոհ բանաստեղծությունների հաջող ժողովածու է կազմել հեղինակը: Նրանում ընդգրկված «Նշխար», «Ի խորոց սրտի», «Վերադարձ», «Հոգեհատոր», «Տաղի շուրթերով», «Քարանձավային քառսից առաջ» բաժիններում ընթերցողի հետ զրուցում է կյանքը փիլիսոփայորեն ընկալող բանաստեղծը:

Ճիշտ է մտածում հեղինակը՝ իր երգը համարելով նշխար, այո, տեղին բնութագրում՝ հոգևոր հաց: Իսկ ո՞վ չգիտե, որ հայ ժողովուրդը ոչ միայն հոգևոր հացի սիրահարն ու պաշտպանն է, այլև նրա արարողը՝ «Վահագնի ծնունդից» մինչև Նարեկ, Նարեկից մինչև Մեծ Լոռեցի, Սիամանթոյից-Վարուժան, Չարենցից-Պարույր Սևակ, Վահան Թեքեյանից-Մուշեղ Իշխան, Համո Սահյանից-Սիլվա Կապուտիկյան և այլ մեծությամբ:

Քաջածանոթ լինելով մեր պոեզիայի այս աստղաբույլին՝ Արմեն Արամյանը սրտի դողով դիմում է բանաստեղծությանը, նրան համարում «հոգու մեջ վառվող կարոտանքի քուրա», «Ներկայի մեջ ծլող... հավերժի խոստում», «Անասելի պահ... բառերի մեջ մանրած»:

Նա «սրտի անշեջ հրով» կուփելով իր տողերը, հավատով բարձրածայնում է.

Ինձ ամենաջերմ արեգակնային շողով ես օծում,

Շողով արարման,

Որ աստվածանա իմ մարմնում ապրող մարդ մահկանացուն...

...Ուզում եմ գտնել սահմանս վաղվան,

Որ կարողանամ նրանից այն կողմ

Ինքնահաստատման երազանքներիս երգը դրոշմել...[2]

Ինքնահաստատման ձգտումով բանաստեղծը դիմում է ընթերցողին. «Քո հոգին եմ քեզ բերում իմ խոսքով...»: Սակայն սովորական խոսք չէ բանաստեղծությունը: Արմեն Արամյանը հասկանում է, որ երգը խորք ունի, բազմաշերտ ընդերք, և ինքն իր հետ խորհրդածելով, նշում է.

Մաքուր շուրթերով,

Դու իջիր, պեղի՜ր

Ընդերքը սրտիդ,

Թաքուն ընդերքը...

Լոկ այնտեղ գուցե

Վերծանվի՜ պարզվի՜

Առեղծվածն այս մութ՝

Այս տիեզերքը...[3]

Բանաստեղծը լավ է հասկանում, որ երգի ճամփան անցնում է սրտի միջով, այդ նշանակում է, որ պետք է որոնել ու գտնել երգը սրտի: Ու վստահ է նա իր հանդեպ, գրելով «Ծնվեցիր ինձ պես ծննդյանս հետ, դու կայիր իմ մեջ ինձանից առաջ...» (էջ

21): Իսկ երբ երգը ծնված է սրտի հետ մեկտեղ, նման խոսքն է դառնում թևավոր: Այստեղ է, որ բանաստեղծն անդրադառնում է իր անցած ճանապարհին, ասել է թե՛ եղեռն տեսած իր մայր ժողովրդի տառապալից ուղուն, հպարտությամբ շեշտելով.

Բայց հառնեցինք կրկին,
Վերապրեցինք նորից,
Չորանալով կրկին
Վեր բարձրացանք հողից: [4]

Գրքի «Ի խորոց սրտի» շարքը բանաստեղծի խոնարհումն է փրկված, հայության ուխտատեղի դարձած, հայի դիմագիծը պահպանող միակ օրրանը՝ Հայաստան անունով: Լեռնային աղբյուրի պես վճիտ երկնքի պես կապուտաչ ծաղիկների պես վայրենաբույր երգեր են շարքի գործերը: Այն կարելի է համարել մեր նորօրյա հայրենապատումի լավագույն շարքերից մեկը, որտեղ չես կարող տարանջատել որդուն ու մայր երկրին, որոնց լինելությունը պայմանավորված է մեկը-մյուսով: Դիմելով մայր Հայաստանին, բանաստեղծ-որդին ուղղակի ճչում է.

Դու մեր աշխարհն ես,
Մեր ներաշխարհն ես,
Մեր հույսի փոքրիկ ու սուրբ նշխարն ես,
Աշխարհ Հայաստան.
... Դու սիրտ-մասնիկն ես,
Կուռ հավաստիքն ես,
Դու՝ սե՛րն այսօրվան, վաղվան հարսնիքն ես,
Աշխարհ Հայաստան: [5]

Քայլ առ քայլ բանաստեղծը շրջում է Հայոց երկրում, ծնկի է գալիս Գեղարդի առջև, ջրդեղում իր հավատամքը, հասնում պատմության խորքերը, բացականչում՝ «Ո՛ւ տայր ինձ գծուխն ծխանին», կրկին նարեկյան հրամայականով հյուսում խոսքը «Ի խորոց սրտի», օտարության մեջ երկրին անհազ ծարավով ապրող հայորդու անունից բացականչում. «Սորս կաթնաբույր գորովով սնվել, Ու թափանցել ես թաղանթների մեջ իմ գիտակցության», թրթռացող սրտով խոստովանում.

Հայաստան աշխարհ.
Ես քեզ ունեցա
Լոկ իմ արյունի հուշերի ճամբով.
Քեզ ճանաչեցի
Լոկ երազներիս թռիչքի չափով.
Դու՝ Աստծուց ավել անշոշափելի,
Եվ Աստծուց ավել բարձրացա՛ծ իմ մեջ,
Իմ հավատամքի անմարմին տաճար,
Իմ Արարատյան կարոտանքների վեհագույն կատա՛ր: [6]

Աշխարհի մեծերը ճիշտ են նկատել, որ պոեզիան հիմնականում ծնվում է կարոտից՝ կարոտ մանկության, պատանեկության, երիտասարդության, առաջին սիրո շիկնանքի, ապրող ու կյանքից հեռացած հարազատների, բնօրրանի ու անփոխարինելի հայրենի եզերքի, ընդհանրության մեջ կյանք կոչվող առեղծվածի բազմաձև շերտերի հանդեպ: Արմենի ժողովածուի «Վերադարձ» շարքը ևս այդ է վկայում:

Շարքի բանաստեղծություններն ասես քնարական պոեմի միահյուսված պատկեր են, որոնք աչքի են ընկնում անմիջականությամբ, կյանքի բնական ընթացքի կարոտակուռ պատկերներով, ավստսանքի ու գոհացումի, կորցրածի ու գտածի անթաքույց զգացումներով:

Քաղցր վերհուշի առիթնող ճիչեր են «Գնամ անտառում հովանամ նորից», «Մանկության մտուր», «Իմ ծառը հիշեց» և այլ երգեր: Ինչ վերաբերում է «Ձմեռը գնաց» ու «Արև, արև» հյուսվածքներին, դժվար չէ նկատել անմահ Միսաք Մեծարենցի արևերգության անմիջական ազդեցությունը, որի սահմաններից Արմենը կարողացել է դուրս գալ դեպի քնքշության շառավիղ: Խրախուսելին այն է, որ բանաստեղծը արևի հետ զրուցելիս չի մոռանում մայր ժողովրդի ապրած տառապանքը՝ այն համեմատելով «անցնող ծմռան» հետ:

Տարիներ առաջ իմ սիրային բանաստեղծությունների շարքը անվանել եմ «Քաղցր տառապանք»: Կարդալով Արմենի «Հոգեհատոր» շարքը՝ կրկին համոզվեցի, որ հայ բոլոր բանաստեղծները սերը դիտարկում ու գնահատում են մեր պապերի կողմից սրբազործված, քրիստոնեական հավատարմության ոսկեծիր մտած բանաձևով: Հենց դրանով է բացատրվում հայ քնարերգության մեջ հաստատուն տեղ գտած սիրո թեմայի բացահայտման դժվարին ճանապարհը: Մի կողմից՝ ներկայացվում է սիրո արարիչ ուժը՝ մարդկային երջանկության անփոխարինելի աղբյուր հասկացությամբ, մյուս կողմից՝ այդ կենարար աղբյուրին հասնելու ու ծաղկուն առնելու տառապալից դժվարությունը: Ասել է թե՛ հավատարիմ սիրո աստվածանվեր գաղափարն է, որին դավաճանելը նաև ընտանիքի փլուզում է, երջանկության կորուստ:

Այսպես՝ Արմենի երգերում ամբիժ սիրո կորուստը անձնական ծանր ապրումների ֆոնի վրա ներկայացված է որպես կյանքի իմաստի կորուստ:

Ահա թե ինչպես է բանաստեղծականացնում Արմենը կորուսյալ սերը՝ դիմելով սիրո էակին.

Եթե չլիներ այն, ինչ որ եղավ,
Եվ լիներ ա՛յն, որ չեղավ իմ կյանքում...
Դու չէիր մնա գիշերներն անքուն,
Ես չէի՝ լինի թախիծով նկուն,
Դու չէիր մնա այսպես անհենակ,
Ես չէի լինի այսքան միայնակ: [7]

Եվ ոչ միայն այդ: Սիրո կորստի չմարող ցավն ու կսկիծը վերածվում են ափսոսանքի փիլիսոփայության, որի բանաստեղծական արտահայտություն կարելի է համարել հետևյալ քառյակը.

Մռայլ է հոգիս, ամպամած ու թաց,
Թաց է ամեն կողմ, ամեն քայլ ու երգ,
Հոգիս դեռ թաց է՝ ինչպես քո լացած
Աչքերում թաղված երազն անեղերք: [8]

Նման ապրումի արտահայտություններ են նաև «Քեզանից հեռու», «Եվ կգա մի օր», «Տխուր երգ» գործերը, որոնց առանցքը ոչ միայն սիրո կորստի գաղափարն է, այլև հավատարմության անփոխարինելի ուժը: Հենց վերջինիս քաղցրության զգացումն է, որ արտահայտվում է այսպես.

Սպասումներս ու տենչերս բորբ.
Կարոտով ծփում՝ հուսադրում-հա՛ց են,
Կանչում եմ, արի...
...Օրերն առանց քեզ՝ հողմերի դիմաց
Աղօրիքն հանած փուշ հողմադաց են,
Կանչում եմ, արի...[9]

Ծանոթանալով Ա.Արամյանի «Հոգեհատոր» ժողովածուի բոլոր բաժիններին, ըմբռնելով նրա անմիջական ու սրտախոս երգերը՝ միաժամանակ համոզվում ես, որ նա քաջածանոթ է հայ դարավոր պոեզիայի, առանձնապես միջնադարյան բանաստեղծության հունձքին: Այդ են վկայում գրքի «Տաղի շուրթերով» շարքի հյուսվածքները, որոնց արմատները հասնում են Գ.Նարեկացու, Ն.Քուչակի, Սայաթ-Նովայի ստեղծագործական ակունքներին, ինչպես նաև Չարենցի հզոր գանձարանին:

Կյանքի դրամատիկ ընթացքի, մարդկային հակասական ապրումների, հին ու նոր օրերի իրարամերժ ընթացքի, պատերազմների եզրերին վերուվար թռչող արդի տիրակալների, ցեղասպանության ահասարսուռ երևույթների խոստուն պատկեր է գրքի վերջին՝ «Քարանձավային քառսից առաջ» պոեմը:

Արմեն Արամյանը որպես բանաստեղծ ձևավորվել է հետշիրազյան շրջանի այնպիսի աստղաբույլի օրոք, ինչպիսիք են՝ Պ.Սևակը, Հ.Սահյանը, Վ.Դավթյանը, Գ.Էմինը, Ս.Կապուտիկյանը: Եվ պատահական չէ՝ առանձնապես սևակյան ու սահյանական քնարերգության նկատելի ազդեցությունը նրա որոշ բանաստեղծությունների վրա: Սակայն նշենք նաև, որ այդ հյուսվածքների մեջ հաճելիորեն նկատվում է Արմենի ստեղծագործական մտափոխումների ինքնությունն ու պատկերների թարմությունը:

Գրախոսելով Արմեն Արամյանի «Հոգեհատոր» ժողովածուն՝ մի մտահոգություն համակեց մեզ: Ինչո՞ւ տաղանդավոր այդ բանաստեղծը 1981-ից հետո այլևս չհրատարակեց երգերի գիրք:

Մեզ հայտնի է, որ Ա.Արամյանը, նույն ինքը՝ Հակոբ Գույումձյանը, ճանաչված ճարտարապետ է, հանրահայտ ասմունքող: Արդյո՞ք, նման մասնագիտությունները կարող էին խանգարել բանաստեղծության աշխարհ գալուն: Ինչ էլ լինի, Արմեն Արամյան-Հակոբ Գույումձյանը որպես ասմունքող իրեն դրսևորում է որպես բանաստեղծ: Այս երևույթը ժամանակին նկատել են շատերը: Իսկ ակադեմիկոս Լևոն Հախվերդյանը դեռևս 1984թ., ներկա լինելով Կահիրեի Կոկանյան սրահում գրական համերգին, Հակոբի մասին գրել է. «Հակոբ Գույումձյանն ավելի քան մեկուկես ժամ լարված պահեց ունկնդիր հասարակությունը, հազվագյուտ երևույթ ասմունքի դժվարին ասպարեզում, արվեստ, ուր արտիստը հանդես է գալիս անզեն՝ ինքն իր «բնական տեսքով» և իր խոսքով:

Այստեղ հաջողության գաղտնիքը մեկն է՝ լարելու մեկ ուրիշին, ուրիշներին հուզմունքով համակելու համար դու ինքդ պետք է հուզված լինես, ներշնչելու համար ինքդ պետք է ներշնչվես, այլապես ինչքան էլ տպավորիչ լինեն քո տեսքն ու ձայնական տվյալները (որոնցով մեր արտիստն օժտված է լիովին), ներգործություն չեն ունենա:

Ահա այս հատկությունն է, որ այդ գեղեցիկ երեկոն անտարակուսելի հաջողություն բերեց Գույումձյանին [10]:

Դժվար չէ նկատել, որ ասմունքող Հակոբ Գույումձյանի հոգու խորքում հնչում է աստվածաշնորհ բանաստեղծի ծայնը, իսկ բանաստեղծական ներաշխարհում՝ ճարտասանական արվեստի ճիչը:

Արվեստագետի ճանապարհը շարունակվում է միաձույլ: Տարիների բարձունքում ասմունքող Գույումձյանի հայաբույր հունձքի մեջ իրենց տեղն են գրավելու նաև բանաստեղծ Գույումձյանի սրտաբուխ երգերը:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

1. Արմեն Արամյան, Հոգեհատոր, Բեյրութ, 1981:
2. Նույն տեղում, էջ 11:
3. Նույն տեղում, էջ 18:
4. Նույն տեղում, էջ 25:
5. Նույն տեղում, էջ 30:
6. Նույն տեղում, էջ 37:
7. Նույն տեղում, էջ 52:
8. Նույն տեղում, էջ 53:
9. Նույն տեղում, էջ 66:
10. Հակոբ Գույումճյանի արվեստը, «Դիզակ պյուս» հրատ., 2017, էջ 12-13:

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ

**Ասմունքով բանաստեղծի գրական հունձքը
Սոկրատ Խանյան**

Սույն հոդվածում վերլուծվում ու գնահատվում են Արմեն Արամյանի (նույն ինքը՝ ասմունքող Հակոբ Գույումճյան) «Հոգեհատոր» ժողովածուի բանաստեղծական շարքերը: Նշվում է, որ հանրահայտ ասմունքող Հակոբ Գույումճյանը կրթություն է ստացել Բեյրութի հայկական կրթօջախներում, ապա ավարտել Երևանի պետական պոլիտեխնիկական համալսարանը: Հետագայում Գույումճյանը աշխատելով որպես տաղանդավոր ճարտարապետ, հրատարակել է նաև բարձրարվեստ բանաստեղծությունների առանձին գիրք՝ արևելահայերեն: Ընդգծվում է, որ Հակոբ Գույումճյանը, տիրապետելով արևմտահայերենին և արևելահայերենին, հայ պոեզիայի լավագույն նմուշները հաջողությամբ հասցնում է աշխարհասփյուռ գրքասեր հայերին:

РЕЗЮМЕ

**Литературная жатва чтеца-поэта
Сократ Ханян**

Ключевые слова: Армен Арамян, Акоп Гуюмчян, поэт, чтец, Бейрут, “Душа моя”, “искусство Акопа Гуюмчяна”.

В данной статье рассматриваются и анализируются поэтические циклы сборника “Моя душа” Армена Арамяна (он же чтец Акоп Гуюмчян). Отмечается, что знаменитый чтец Акоп Гуюмчян получил образование в армянских учебных заведениях Бейрута, а позже окончил Ереванский политехнический институт. После этого Гуюмчян проявил себя как талантливый архитектор. Он издал отдельную книгу стихов на восточно-армянском языке. В статье подчеркивается также, что Акоп Гуюмчян, владея западно-армянским и восточно-армянским языками, сумел донести лучшие образцы армянской поэзии до армянских читателей, рассеянных по всех уголкам мира.

SUMMARY

**Literary harvest of the poet-narrator
Sokrat Khanyan**

Keywords: Armen Aramyan, Hakob Gyumchyan, poet, reader, Beirut, "My soul", "art of Hakob Gyumchyan".

This article examines and analyzes the poetic collection “My Soul” by Armen Aramyan (also the reader Hakob Gyumchyan). It is noted that the famous reader Hakob Gyumchyan was educated in the Armenian educational institutions of Beirut, and graduated from the Yerevan Polytechnic Institute. After that, Gyumchyan showed himself as a talented architect. He published a separate book of poems in the Eastern Armenian language. The article also emphasizes that Hakob Gyumchyan, having mastered the Western Armenian and Eastern Armenian languages, managed to convey the best examples of Armenian poetry to the Armenian readers scattered throughout all corners of the world.